

KAIP SUDERINTI METAETIKĄ IR SVEIKO PROTO MORALĘ?

2014 metų birželio 30 d. Vilniaus universiteto Filosofijos fakultete buvo apginta Ievos Vasilionytės humanitarinių mokslų srities (filosofijos krypties) daktaro disertacija „Kaip galima su sveiko proto morale suderinama moralės teorija“. Disertantės darbo vadovė – doc. Nijolė Radavičienė, konsultantas – prof. Alvydas Jokubaitis. I. Vasilionytei oponavo prof. Albinas Plėšnys (VU) ir prof. Jūratė Rubavičienė (LEU).

Disertacijos gynimo tarybai vadovavo prof. Marius Povilas Šaulauskas (VU), iš pradžių pristatęs kitus tarybos narius: prof. Algirdą Degutį (MRU), prof. Aldį Gedutį (KU), doc. Arūną Mickevičių (VU) ir prof. Vytautą Radžvilą (VU). Tarybos pirmininkui patvirtinus, kad visi disertacijai ginti būtini reikalavimai įvykdyti, žodis buvo suteiktas disertacijos autorei.

Pristatydama savo darbe nagrinėjamą problemą, tezę bei argumentus, Vasilionytė pirmiausia pažymėjo, kad filosofijoje gana neaiškia laikomą sąvoką „sveiko proto moralė“ ji apibrėžia per dvi kasdienei moralės praktikai, kaip metaetikos tyrimo objektui, būdingas nuostatas: nuostatą, kad moraliniai sprendiniai geba turėti teisingumo reikšmes, ir nuostatą, kad moraliniai sprendiniai yra praktinio pobūdžio. Šiuolaikinėje metaetikoje šias dvi nuostatas atitinka kognityvizmo prielaida ir internalizmo prielaida. Anot disertantės, šiuolaikinės moralės teorijose šias dvi prielaidas sunku suderinti, juk atrodytų, kad faktai, net jeigu jie ir moraliniai, niekaip nesukuria privalomumo veikti remiantis būtent jais. Taigi

susiduriama su vėliau ne kartą per šį disertacijos gynimą minėto Davido Hume'o iškelta problema. Kaip turėtų atrodyti dvi pamatinės sveiko moralės savybės suderinanti metaetikos teorija, kokius pamatinius šiuolaikinės moralės teorijoms būdingus aspektus ji turėtų apimti, I. Vasilionytė aiškinosi nagrinėdama įvairias šiuolaikines metaetikos pozicijas ir nurodydama, kokius jų vienas kitam neprieštaraujančius elementus išsaugant būtų apimamos jau minėtos iš pažiūros nesuderinamos sveiko proto moralės prielaidos. Anot disertantės, pamatinės sveiko proto moralės prielaidas galėtų suderinti moralės teorija, kurioje remiamasi vadinamuoju nuo proto priklausomu moraliniu realizmu (nuo proto nepriklausomas realizmas, anot disertantės, nesugeba pateikti įtikinamo paaiškinimo, kaip moraliniai sprendiniai gali turėti teisingumo reikšmes) bei racionalistiniu internalizmu, kuriame racionalumas būtų suprantamas per du principus: visų pirma psichologinio koherentiškumo principą ir, antra, autonomijos / ortonomijos principą.

Disertantei baigus savo darbo pristatymą ir tarybos pirmininkui prof. Šaulauskui pakvietus prelegentei užduoti klausimų, prof. Degutis paklausė, kas yra pagrindiniai disertacijos „herojai“, t. y. kuriais autoriais daugiausia buvo remtasi. Vasilionytė nurodė, kad jos disertacijoje iš esmės remtasi neokantininkės Christine'os M. Korsgaard ir Michaelo Smitho idėjomis. Tada žodis buvo suteiktas disertacijos mokslinei vadovei doc. Nijolei Radavičienei ir konsultantui prof.

Alvydui Jokubaičiui. Doc. Radavičienė pasiūlydama, kad disertantė parašytų puikią, tvirtą, turinčią disertaciją, kurioje ištraukiama į aktualią mokslinę diskusiją ir kurioje reikšmingai kvestionuojamos bei koreguojamos šiuolaikinių autorių idėjos, kartu teikiant pagrindą šią mokslinę diskusiją plėtoti. Prof. Jokubaitis trumpai pritarė doc. Radavičienei ir tarybos pirmininkas paskelbė mokslinės diskusijos pradžią.

Oponentė prof. Rubavičienė teigė, kad disertacija parašyta solidžiai, tačiau kartu pasigedo išsamesnės ar ryškesnės kai kurių disertacijai reikšmingų aspektų aptarties, pavyzdžiui, metaetikos ir klasikinės etikos santykio, racionalumo ir sveiko proto santykio. Per gynimą vykusioje diskusijoje labiausiai išryškėjo du prof. Rubavičienės iškelti klausimai: pirma, oponentė suabejojo, ar moralės teorijas tinka vadinti „sėkmingomis“ ar „adekvačiomis“ ir ką reikštų „neadekvati moralės teorija“. Antra, buvo pasigesta savarankiškesnės Immanuelio Kanto analizės ir suabejota, ar neokantininkės „Korsgaard atliktas Kanto suaristotelinimas yra pagrįstas“. Atsakydama į pirmąjį klausimą disertantė pripažino, kad tokie vertinimai kaip „sėkminga“ ar „nesėkminga“, ypač filosofijoje, būtų migloti, tačiau atsakė, kad jos disertacijoje jie taikomi būtent laikantis disertacijos temos, t. y. moralės teorijos sėkmės kriterijus – jos atitiktis minėtoms pamatinėms sveiko proto prielaidoms. Būtent todėl nesėkminga teorija laikytinas, pavyzdžiui, nuo proto nepriklausomas moralinis realizmas. Atsakydama į antrąjį klausimą disertacijos autorė pabrėžė, kad savo darbe klasikiniiais autoriais remiasi ir tiesiogiai, be to, anot disertantės, Korsgaard atliktas Kanto interpretacija pagrįsta. Tiesa, Vasilionytė sutiko, kad disertacijoje nebuvo siekiama išsamiai išnagrinėti tokios interpretacijos pagrįstumo problemos, bet kartu pažymėjo, jog, kalbant

apie šiuolaikines metaetines diskusijas, tai ir nėra būtina.

Oponentui prof. Plėšniui sukėlė abejonių disertacijos autorės siūlomas sveiko proto sąvokos supratimas. Anot oponento, disertantės siūloma samprata pirmiausia ne visai dera su tuo, kaip sveiko proto sąvoka vartojama žvelgiant į filosofijos istoriją (buvo paminėta, pavyzdžiui, Thomaso Reido filosofija), be to, disertantės iškeltos pamatinės sveiko proto prielaidos nebūtinai iš tiesų atitinka tai, ką laikytume kasdienėmis moralės praktikomis. Prof. Plėšnys paklausė, ar tikrai iš kasdienių moralinių praktikų matyti, kad moralės sprendiniams linkstama priskirti teisingumo reikšmes? Taip pat oponentui abejonių sukėlė disertacijos išvada, kuria teigiama, kad moralūs veiksmai yra tobulai racionalūs, tai yra moralė neatskiriamai susiejama su racionalumu. Savo abejonei iliustruoti oponentas pateikė racionalaus sukčiaus pavyzdį. Atsakydama į prof. Plėšnio klausimus disertantė pripažino, kad dėl savo vartojamos sveiko proto sąvokos kritikos sulaukė ir anksčiau, todėl pasinaudojo proga šią sąvoką patikslinti. Anot disertantės, sveiko proto sąvoka yra mažų mažiausiai dviprasmiška: viena vertus, sveiką protą, anot Vasilionytės, galima suprasti kaip visumą įvairių įsitikinimų, kuriais kasdienybėje paprastai neabejojame; kita vertus, apie sveiką protą galima kalbėti kaip apie mūsų patirtis struktūruojančius ir mūsų kasdieniui veiklai būtinus įsitikinimus. Būtent pastaroji samprata, išreiškiama dviem pagrindiniais principais, ir siūloma disertacijoje. Atsakydama į klausimą apie moralės ir racionalumo santykį disertantė nurodė, kad prof. Plėšnio pateiktas racionalaus sukčiaus pavyzdys atremiamas, nes disertacijoje moralei būtinas racionalumas papildomas tarpasmeniniu koherentiškumu. Taigi sukčius, nors ir yra racionalus instrumentiniu požiū-

riu, jo racionalumas nėra moralei reikalinga „racionalumo viršūnė“, nors instrumentinį racionalumą, anot disertantės, didelė šiandienės filosofijos dalis ir laikytų aukščiausią racionalumo forma.

Po oponentų ir disertacijos autorės diskusijos žodis buvo suteiktas gynimo tarybos nariams. Disertaciją teigiamai įvertinęs prof. Degutis suabejojo, ar ta iš pažiūros neperžengiama dichotomija tarp faktų ir vertybių, kuria remiamasi disertacijoje, išties tokia neperžengiama, ir nurodė, kad, pavyzdžiui, Alasdairas MacIntyre'as aristotelinę-tomistinę poziciją, kurioje faktų ir vertybių skirties tiesiog nėra, laiko pranašesne už Hume'o suformuluotą. Taip pat prof. Degutis jau ne pirmasis per šį gynimą (ir ne paskutinis) atkreipė dėmesį, jog disertacija parašyta anglų kalba, ir nurodė, kad jo manymu, tai nėra gera praktika ir dėl tokios praktikos lietuvių kalba be reikalo stumiamą iš akademinės erdvės.

Prof. Gedutis, be jau kvestionuotų dalykų, – disertacijos kalbos pasirinkimo bei nesyk minėtos sveiko proto sampratos, – taip pat atkreipė dėmesį į disertacijos ir kitų etikos tematika Lietuvoje parašytų darbų santykį. Tarybos narys pastebėjo intriguojantį dalyką, kad disertantės konsultanto prof. Jokubaičio neseniai publikuotame straipsnyje metaetika, kuriai ir skirta disertacija, vadinama „romantine klaida“, tačiau pati disertantė prof. Jokubaičio darbą disertacijoje vadina nerelevantišku savo disertacijai, t. y. galbūt bereikalingai ir nepagrįstai ignoruoja savo konsultanto filosofines idėjas.

Doc. Mickevičius nurodė, kad disertacijos stiprybė – dviejų moralinio realizmo krypčių, nuo proto nepriklausomo realizmo ir nuo proto priklausomo realizmo, išgryninimas ir tai, kad disertantės užmojis vieną jų parodyti esant pranašesnę realizuotas vykusiai. Taip pat doc. Mickevičius pastebėjo, kad jam, kitaip

nei prof. Degučiai, nekelia problemų, jog disertacijoje nekvestionuojama faktų ir vertybių perskyra – nėra blogai, kad apsibrėžiama tam tikra būtent analitinei filosofijai būdinga paradigma ir joje dirbama.

Prof. Radžvilas teigė, kad pagrindinis disertacijos teiginys iš dalies dėl ambicingo disertantės užmojo, iš dalies dėl nepakančiamos tokių sąvokų kaip „sveikas protas“, „racionalumas“, „psichologinės būsenos“, „psichologinis koherentiškumas“, „ideali žmogiškoji psichologija“ ir pan. aptarties lieka neapgintas, tačiau disertacija turi mokslinės vertės ir leidžia autorei pretenduoti į filosofijos daktarės laipsnį.

Anot paskutiniojo iš gynimo tarybos narių kalbėjusio prof. Šaulausko, tai, jog egzistuoja „sveiko proto moralė“, jau yra atskira moralės teorija, todėl pavadinimas, kuriame numatoma, kad egzistuoja atskiri dalykai – moralės teorijos ir sveiko proto moralė, laikytinas nekorektišku. Be to, prof. Šaulausko nuomone, moralės teoriją, kuri numato, jog egzistuoja sveiko proto moralė, ginantys filosofai yra „marginaliniai“. Doc. Radavičienei atkreipus dėmesį, kad, pavyzdžiui, Korsgaard yra disertacijoje nagrinėjamos problematikos lyderė, prof. Šaulauskas patikslino, jog kalba ne apie konkrečią filosofę, bet apie neokantizmą apskritai. Taip pat prof. Šaulauskas pabrėžė, kad daktaro laipsnis teikiamas ne už sutikimą su profesorių nuomonėmis, o už gebėjimą su jais diskutuoti, ir pripažino, kad su šia užduotimi disertantė susidorojo.

Atsakydama gynimo komisijos nariams Vasilionytė pakartojo vieną kitą savo argumentą ir patikslino kelis terminus. Prof. Šaulauskui paskatinus tęsti diskusiją, žodis buvo suteiktas prof. Jokubaičiui. Disertantės konsultantas, atsakydamas prof. Gedučiai, pirmiausia nurodė, kad disertantės mėginimas įveikti jo požiūrį į metaetiką jam netrukdo

būti konsultantu. Be to, prof. Jokubaitis pažymėjo, kad jau ne kartą minėta Korsgaard, jo manymu, nėra visai tradicinė anglosaksiška metaetikė, tad jo pažiūroms taip labai neprieštarauja. Kelis žodžius dėl jau šio disertacijos gynimo ašimi tapusios sveiko proto sampratos tarė ir doc. Radavičienė. Ji sakė, kad kai kurios sąvokos, pavyzdžiui, „sveikas protas“, „natūralus pasaulis“, analitinėje filosofijoje laikomos pamatinėmis ir nereikalaujančiomis apibrėžti. Anot disertacijos vadovės, iš dviejų disertantės minėtų sveiko proto sampratų disertacijoje remiamasi antrąja – sveikas protas kaip prielaidos (disertantė jų mini dvi),

įgalinančios patį moralinį veikimą. Kantiškais terminais apie tas prielaidas kalbėtume kaip apie transcendentalijas (I. Kantas apie tai rašo *Sprendimo galios kritikoje*), o ne kokius nors konkrečius turiningus įsitikinimus. Prof. Jokubaitis teigė vis dėlto abejojęs sveiku protu kaip transcendentalija, ir pasidžiaugė, kad šis klausimas sukėlė gyvą diskusiją.

Disertantė padėkojo prie jos darbo ir jo gynimo prisidėjusiems kolegoms, šeimai ir draugams. Po disertacijos gynimo tarybos pasitarimo Ievai Vasilionytei vienbalsiai suteiktas humanitarinių mokslų filosofijos krypties daktarės laipsnis.

Justas Bujokas